

GIOTTO HALÁLÁNAK HATSZÁZADIK ÉVFORDULÓJÁN.

Irta: Villani Lajos

UMBRIA szépsége mindenkit elbűvöl és nagy a száma azoknak is, kiknek képzeletében Perugia és Assisi tájait újabb benyomások sem képesek többé kitörölni. Zöld Umbriának nevezik hazájukat az ottaniak. Nyáron a hegy s völgyek nyugtalan hullámait élettől duzzadó erdők zöldje fodrozza, mely a hamvas olajfák szürkébe játszó árnyalataitól a ciprusok borongós színéig váltakozva az ég azurjába metszi a földi élet határvonalait. A természet ölében megenyhül az ősi városok komorsága és az itt-ott már düledező lovagvárak dacos büszkesége. Az emberi kéznek azok az alkotásai is, amelyekre a kevélység, a hatalomvágy, a testvérharc bűneinek emléke tapad, beleolvadnak abba a harmoniába, amely itt az eget a földdel a szeretet jegyében egyesíti.

Umbria volt hazája Assisi Szent Ferencnek, ki akkor jött a világra, amikor legjavában dúlt a háború a császár és a pápa hívei között, amikor az önérzetre ébredt városi polgárság fellázadt a hűbérurak önkénye ellen, amikor Assisi és Perugia polgárai véstes csatákban öldösték egymást és az újabb várak és védőfalak lázas építése jelezte, hogy az elvetett sárkányfogaknak még bőséges termése várható. A középkor gyászos csatazajában még nem volt hallható az itáliai költészet muzsája sem, ki még meg sem szólalhatott, mert hiszen akkor alakult át a vulgáris latin olasz nyelvvé. A festészetet pedig ugyanakkor elválasztotta az élettől a bizancki stílus díszítésre törekvő rideg merevsége.

Assisi Szent Ferenc eldobta a világ hívságait, a gazdagságot felcserélte a szegénységgel, a kevélységet az alázatossággal. Szívébe befogadta a kitagadottakat is, tekintetét pedig az emberek gazdag hajlékairól Isten és az Általa teremtett lények felé fordítva leborult Teremtője előtt, hogy Őt a teremtésért, minden lényért, Életért és Halálért dicsérje. Ajkairól elhangzik az ő primitív olasz nyelvén himnusza, mely a Szeretet hídját építi meg a Teremtő és a teremtett lények között, de nem azért, hogy Istent földi közelségbe hozza, hanem hogy nekünk megmutassa az utat felfelé Istenhez.

*Áldott légy Uram s minden alkotásod
Legfőképpen mi testvérünk a nap*

*Áldjon Uram testvérünk a földi halál
Akitől élő ember el nem juthat.*

Századokkal később maga Renan megállapítja: «Ez a koldus volt a művészetek atyja Olaszországban.»

Szent Ferenc igéje az új világ hajnalhasadása volt. Mint a lány tavaszi szellő fuvalatára a gyümölcsfa, úgy pattant virágba utána mindaz ami a szép kifejezője: a költészet, szobrászat, festészet egyaránt.

Két évvel a leghatalmasabb költői lángelme, Dante születése után

1267-ben jött világra az, ki az ecset és a színek segítségével kifejezést ad majd a régi formákat elvető új itáliai lélek szépségkeresésének : Giotto di Bondone.

Ki volt Giotto? Egyszerű toscanai földműves ember fia, kiben apja kezdetben nem ismerte fel a küldetészerű nagy tehetség isteni szikráját. Fogadjuk el igaznak azt a kedves legendát, melyet Vasari jegyez fel, vagy hagyjunk Dante egyik XIV. századbeli magyarázójának, ki az előbbtől eltérő történet segítségével hinti a mondák aranyporát arra az általános elismert tényre, hogy Giotto, a Bondone fia, tanítványa volt Cimabuenek, ki benne a művészet alkotásokat követelő nagy adományát felfedezte? Pásztorfiúként mutatja be az egyik Giottot, ki kőlapokra rajzolgatott, míg a másik szerint a gyermekművész titokban Cimabue műtermébe járt, holott a gyapjuszövés mesterségét kellett volna megtanulnia.

A mester és tanítványa között azonban korszakokat elválasztó űr tátong. Tul Cimabue utolsó a sorban, itt Giotto időben első és kimagasló egyénisége belevilágít a későbbi századokba is. Italia latin géniuszát Cimabue-nál még elfojtja Bizánc. Érti ugyan már ő is az új tavasz napsugarának melegét, mely azonban neki csak gyötrelmet hoz. Keresi az új eszményt, de kezét lefogják a régi forma bilincsei, amelyekből szabadulni nem tud.

Giotto szakít a régi hagyományokkal, ő az új művészet úttörője, de ebben is annyira egyéni, hogy jó ideig még követője sem igen akad. Sacchetti egyik novellájából tudjuk, hogy Taddeo Gaddi, ki Giotto tanítványa volt, róla Firenzében festőtársai előtt beszélve, megállapította, hogy utána az olasz festészet újra hanyatlásnak indult.

A nagy alkotások sorát az assisi-i bazilika felsőtemplomának falait díszítő, Szent Ferenc életéről készült festmények nyitják meg. Lehet, hogy Giotto ezt megelőzőleg már dolgozott Assisiben Cimabue-val együtt, — lehet, hogy Rómában lévő művei korábbiak, mégis halhatatlanságának babérszorujához Assisi szolgáltatta az első leveleket, amikor csaknem nyolcvan évvel a szegénység jegyesének halála után a Szent élete fenséges mozzanatainak színekbe öntött költeménye feltárult a templom egyszerű falain, hogy növelje az odaseregülő hívők és zarándokok áhitatát.

Három év munkája volt az assisi-i huszonnyolc falfestmény elkészítése. Giotto nem dolgozott egyedül. Magával hozta bizonyára több tanítványát és segítőtársát. Éppen ezért nagyon valószínű, hogy nem minden mű az ő saját kezének alkotása.

Mielőtt megkezdte a munkát, elolvasta Szent Bonaventura könyvét Szent Ferenc életéről. Meghallgatta a legendákat, melyeket akkor az élőszó terjesztett, meglátogatta a helyeket, amelyeknek földi szépségét a Szent élete és cselekedetei a hit földöntúli magasztosságával megsokszoroztak.

Kritikai szempontból talán helyes a huszonnyolc festményt egyenként elbírálni, részletekből következtetéseket levonni arra nézve, hogy melyeket készített egészben vagy részleteiben a mester, melyeket tanítványai. Aki azonban a természet isteni szépségének és a szent hagyományoknak ihlete alatt először látja meg a felsőtemplom freskóit, az itt az egységes alkotó szellem nagyságát fogja mindenekelőtt érezni. Ez pedig Giotto volt, ki még akkor is, amidőn részletmunkákat másra bízott, a gondolat és a felfogás parancsoló erejével irányította az idegen kezeket.

Ruskin Giotto nagy érdeméül tudja be, hogy eseményeket ábrázoló festményeiben mindig meg tudta ragadni a döntő pillanatot. Ez a drámai érzék teszi elevenné az assisi-i festményeket is. Az előadás egyszerű, sőt

gyakran a történetíró száraz tárgyilagosságára emlékeztet. A drámai fordulatok, a jelenetek helyes megválasztása azonban életre támasztják a rideg falakon a Szent emlékét, ki az itáliai kereszténység legszebb hagyományait testesíti meg.

Bizáncnak és az ókeresztény festészetnek minden nyoma eltűnt. Az emberek, kiket Giotto festett élnek, mozognak és éreznek. Arcuk, mozdulataik elárulják indulataikat; haragjukat, örömeiket, bánatukat. Azok, akik a nekik megszokott bizánci stílusban készült festmények után Giotto műveit látták valószínűleg felsóhajtottak, hogy végre van festő, aki úgy ábrázolja az embert, mint azt mi is saját szemünkkel látjuk.

Assisi alapját vetette Giotto dicsőségének. A felsőtemplom festményeinek befejezése után már igaz volt az, amit róla Dante a purgatórium egyik énekében írt:

*Lám festészetben Cimabue tartott
Minden teret és ma Giottot kiáltják
S amannak hire éjtszakába hajlott.*

Amikor Giotto befejezte festményeit Assisiben az ő művészi teremtő ereje azokból, a forrásokból táplálkozott, melyeket Szent Ferenc nyitott meg az emberiségnek. Valószínűleg Szent Antal szerzetes testvérei szólították Assisiből Páduába, ahol akkor épült fel a gazdag Scrovegni család megbízásából az Arena kápolna. Ennek belső díszítésére vállalkozott Giotto, kit 1305-ben egész művészi segédcszemélyzetével itt találunk.

Két év lázas munkájának eredménye az a harminchét kép, mely kiégszítő részeivel együtt, mint egységes alkotás valóban, miként sokan nevezik, Giotto bibliája.

A képek első sorozata a Szent Szűz életét ábrázolják a legendák szerint. Ezt követi Krisztus élete, melyhez a kinszenvedés és megváltás története csatlakozik. Az egyes festmények között az Ó-szövetség jelenetei láthatók, míg a talapzatot egyik oldalon az Erények, a másik oldalon a Bűnök allegorikus megszemélyesítése alkotja, mintegy jelezve, hogy a keresztény élet alapja amazoknak követése, ezeknek pedig kerülése.

A Szűz legendájának a festője Padovában lágyabb, mint amikor Szent Ferenc életét festette Assisiben. A képeken több az üdeség, több a báj. A mozdulatok kecsesebbek, rugalmasabbak. Mintha az umbriai tájak kies bűbájosságának utórezgése volna ezekben a jelenetekben, melyeknél nagyobb szerepe van a legendaszerű meseszövegszerűségnek, mint az evangéliumi igazság határozottságának. Krisztus életéből, melyet előtte már gyakran dolgoztak fel a festők, csak néhány jelenetet ábrázol villanászerűleg Giotto. Ezek közül a mestermű Lázár feltámasztása, hosszabban leköti a szemet, melyet Giotto a történés drámai csúcására, a Szent Passio előadásához vezet.

A XIV. századot megelőzőleg Krisztus szenvedéseinek ábrázolása igen ritka volt. Maga a keresztrefeszített Megváltó a VI. században jelenik meg először és csak ezt követőleg vonulnak be a festészetbe a Passio részletei, de akkor is előbb Keleten, mint Nyugaton. A nyugati művészek az isteni jószágot és szeretetet személyesítik meg szívesebben, Bizánc képzeletét az isteni hatalom a Pantokrátor, ragadja meg.

Giotto lelkét Assisiben a ferencrendi eszmények töltötték meg; a nélkülözés, a szenvedés szépsége, a megváltás fenköltsege. Tudjuk, hogy Szent

Ferenc hosszú órákat töltött egyedül Szent Damian düledező templomában egy kereszt előtt. Itt is, mint később a természet csendes magányában, az erdők, virágok és madarak társaságában, a Megváltó szenvedései felett elmélkedett. Az ő szelleme hatotta át Giotto, midőn Padovában művészi ihletének parancsszavára a Passio történetét megfestette.

Vannak a padovai képeknek tökéletlenségei is. Nem mondható például szerencsésnek az Utolsó Vacsora elrendezése, más helyeken pedig bizánci merevség is felfedezhető még egyes részletekben. A Passio azonban előttünk van úgy drámaiságában, mint feloldó megbékélő szépségében. Győzött az assisi-i Poverello Krisztusa, ki a keresztről is vigasztalja a szenvedő emberiséget, ki felmagasztosítja a szenvedést és aki máris tiltakozik Észak művészei ellen, kik majd kegyetlen realizmussal és sötét színekkel vetítik képre, miként váltotta meg az isteni szeretet a világot.

Az Arena kápolna bejárata fölé az Utolsó Ítéletet festette Giotto. Az egyik oldalon a Mennysországot az üdvözlöttekkel, a másikon a kárhozottak. A nagy festményt szorosan összekapcsolja a bibliai jelenetekkel az elrendezés, mely a képeket alól lezáró allegorikus személyek közül az erények megszemélyesítőit a Mennysországot, a bűnökeit pedig a Pokol oldalára helyezi. E hatalmas kép azonban Giotto kevésbé sikerült műve, amelyet valószínűleg nagyobb részében a tanítványok készítettek.

Nagyon szép az Utolsó Ítéleten is Enrico Scrovegni ábrázolása, amint térdepelve három allegorikus nőalaktól átveszi a kész templomot.

A Megváltás gondolatát rögzítik a falakra Giotto mesteri freskói. Minden egyes kép közelebb visz Krisztushoz és Ő általa a megváltott emberiséghez.

Ime Enrico Scrovegni, az adományozó, ki szent ihlettel vezekel apja bűneiért és annak uzsorával szerzett pénzét Isten nagyobb dicsőségére költi. Mert az ő apja volt az, kit Dante a Pokolban két másik uzsorás között látott a tüzes eső perzselésének fájdalmaival bűnhődve földön elkövetett bűneikért :

*S egy kövér disznóval címeressel
(Fehér táskán) hallottam rámrivallva
Szólni : «Hát ez ideleln mit kereshet».*

A nagy költő, Dante, kivel Giotto Padovában találkozott, továbbra is a száműzöttek keserű kenyerét ette, mialatt a festő hosszú vándorlás után, mely Assisin és Padován kívül Riminibe, Veronába és valószínűleg más városokba is elvezette, hazájába tért, hogy az ő Firenzéjét is gazdagítsa műveivel.

Nagy volt akkor Firenze hatalma és gazdagsága. Virágzó volt a kereskedelem és jövedelmező minden ipar. A polgárok fényűzően éltek. Egymást követték a nagy ünnepek, a város pedig új, hatalmas épületekkel gazdagodott :

*Új néped és hirtelen könnyű hasznod
Rád annyi túlzást és gőgöket idéztek
Firenze, hogy már Magad is panaszolod !*

Igy kiált fel keserű fájdalommal maga a száműzött költő is.

Akkor épült a város két hatalmas temploma, a Dom, valamint a Santa Croce és Giotto legott bemutathatta művészi tudását honfitársainak, annak a négy kápolnának falfestményeivel, melyeknek elkészítésére a Santa Croce templomban megbízást kapott.

Assisi emléke nem halványult el. A gazdagság tobzódása közepette is, a Poverello a szegénységgel és a természettel isteni közösségben élő Szent alakja kísért. Az ő hívó hangja, melyet ájtatos csendben hallgattak az umbriai erdők madárkái, lobbantja új lángra az alkotás tűzét. Giotto a Bardi kápolnában újra Assisi Szent Ferenc életét festi meg.

Sajnos a hely szűke nem adta meg a lehetőséget Giottonak, hogy itt is a jelenetek olyan sokaságával beszélje el a Szent életét, mint Assisiben. Ennél is sajnálatosabb, hogy a kis kápolna freskóit az idő nagyon megviselte és később a javítás és felfrissítés munkája nagyrésztben eltüntette a mester eredeti esztergonyait. A felfogásból és elrendezésből még így is megállapítható azonban, hogy a művész tőkély legmagasabb fokán álló mester kiforrott egyéniségének legtökéletesebb alkotásait tartalmazza a Bardi kápolna. Összehasonlítva az assisii festményekkel, a firenzeieknél előbbieknél kissé nyers drámaisága helyet ad az érzés bensőségének és melegségének. Assisiben maga a természet és a Szentnek benne élő még a csendben is megszólaló emléke, emeli a lelket a magasba Isten közelébe. Giotto képei a assisii felsőtemplomban ennek csak magyarázatát adják. Firenzébe Szent Ferencet Giotto hozta el. Itt egyedül az ő freskói beszélnek, távol a Subasio lombos meredekétől, zöld Umbria tarka erdeitől és csobogó patakocskáitól, melyek mind annak legendáit ismétlik, ki itt a földön a szegénység apostola volt.

Santa Croce még egy kápolnájában láthatók ma is Giotto festményei: a Cappella Peruzziban. Itt Keresztelő Szent János és Szent János evangélista életeinek jelenetei vonulnak el szemünk előtt. E képek is Giottonak a Bardi kápolnából ismert érett művészetét tükrözik vissza, sajnos, csak fogyatékosan, mert itt is rombolt az idő és pusztított azoknak a keze, kik később a bajokat helyrehozni igyekeztek.

A festmények, melyeket Giotto, Santa Croce másik két kápolnájában készített, teljesen elpusztultak.

Van azonban Giottonak a firenzei Uffizi képtárban is egy műve az úgynevezett Ognissanti Madonna, mely jó állapotban megőrzött remeke az ő minden befolyástól mentes egyéni művészetének.

Giotto, ki korában nagyon népszerű volt, mint tervezőművész is kivált. Tőle erednek a firenzei Campanile és azon lévő Andrea Pisanotól származó domborművek tervrajzai. A nagy művész keze érezhető ezeken is, valamint egyéb meg nem említett festői alkotásain, melyek Rómában, az assisii alsótemplomban, a firenzei Bargello-ban, a Louvre-ben láthatók ma is, sajnos, egyrésztük rossz állapotban.

Hatszáz évvel ezelőtt húnyt el Giotto Firenzében, hol a Dómban helyezték örök nyugalomra. Síremlékét Benedetto da Maiano által készített mellszobra díszíti, mely alá Poliziano írt latin szövegű emlékverset:

«Én vagyok — így szól a költemény — az, ki által a halott festészet új életre támadt. Az, kinek biztos és könnyű volt keze. Hijján csak annak volt művészetem, mit a természet maga sem nyújthatott. Többet és jobban nálamnál senki sem festett. Nem tölt el vajjon csodálattal Téged e Campanile, melyben a szent harang érce zeng? Ez is az én gondolataim szárnyán emelkedett ég felé. Giotto vagyok és ennél többet mondani nem is kell; hisz e név maga hosszú költeménnyel felér.»